

210 LAT TEMU NA ZIEMIACH POLSKICH DZIAŁAŁO TOWARZYSTWO KRÓLEWSKO-WARSZAWSKIE PRZYJACIÓŁ NAUK, GOSPODARCZO-ROLNICZYCH I GALWANICZNYCH

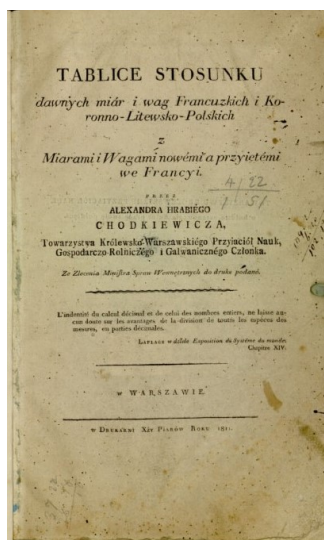
Wprowadzenie dziesiętnego systemu metrycznego na ziemiach polskich a sprawa zaistnienia pierwszej organizacji, która wyartykułowała w swojej nazwie jeden z działów ówczesnej elektryki Subiektywne oraz prywatne spojrzenie.

1. Próby ujednoczenia miar i wag w Polsce królewskiej

Niezwykłe zróżnicowanie miar i wag stosowanych w Polsce w okresie feudalnym było cechą charakterystyczną tego okresu. Miary o tych samych nazwach różniły na poszczególnych ziemiach, województwa, ale także w sąsiednich miejscowościach oraz sąsiednich dobrach szlacheckich. Dopiero w XVI wieku podjęto próby ujednoczenia miar i wag które zmierzały do najkorzystniejszego dla szlachty ustalenia jednostek miar. Interesy tego stanu uwzględniała głównie konstytucja (prawo) dotycząca unifikacji miar i wag, sejmu piotrkowskiego z 1565 roku, jednak jej postanowienia nie weszły życie, dlatego szlachta przez drugą połowę XVI i cały XVII wiek, okresowo domagała się unifikacji miar i wag, przy czym uważano aby uniemożliwić zmniejszanie miar artykułów kupowanych przez szlachtę, przy jednoczesnym nie zwiększaniu jednostek mierniczych na produkty, których szlachcic był dostawcą. W latach czterdziestych XVIII wieku znowu pojawiły się żądania szlacheckie ujednoczenia i rzetelnego wprowadzenia miar i wag, zgodnie z duchem konstytucji z 1565 roku. Warunki do podjęcia szerokiej reformy miar i wag stworzyło dopiero objęcie władzy w Polsce przez stronnictwo tzw. „familii” Czartoryskich, którego zamiarem była centralizacja oraz unowocześnienie państwa. Należy dodać, że od inkorporacji ziem pruskich do Polski w 1454 roku, w Prusach Królewskich (Polskich) obowiązywał od czasów krzyżackich system miar chełmińskich. Co ciekawe, miary pojemności (zbożowe) zwiększały się stopniowo w górę biegu rzeki Wisły oraz w miarę oddalenia od tej rzeki, tak by przy jednakowej cenie jednostki pokryć koszty spławu oraz transportu lądowego. Przygotowując sejm koronacyjny polecono Komisji Skarbu Koronnego przygotować reformę menniczą. Sejm Koronacyjny króla Stanisława Augusta Poniatowskiego trwał w Warszawie od 3 do 20 grudnia 1764 roku, na którym kontynuowano dzieło przebudowy państwa. W dniu 5 grudnia 1764 roku Komisja Skarbu Koronnego, przedstawiła projekt uchwały o zrównaniu miar i wag w całej Rzeczypospolitej. Wywołało to opozycję posłów z Prus Królewskich (przede wszystkim z miast Gdańsk, Elbląg, Toruń), którzy akceptując samą zasadę unifikacji miar i wag prosili, aby pozostawiono w kompetencji lokalnego sejmiku generalnego nadzór nad miarami i wagami w ziemiach pruskich. Marszałek sejmu Hiacynt Małachowski zgodził się na to i projekt został uzupełniony o odpowiednią poprawkę. Konstytucja (prawo) „Ustanowienie miary generalnej” nakazywała, aby poszczególni podwojewodowie oraz urzędy grodzkie w okresie między 1 stycznia a 1 października 1765 roku wprowadzili do obiegu handlowego nowe miary i wagi. W tym celu Komisja Skarbu

Dziesiąty System Metryczny przyniesiony został na ziemie polskie wraz z wojskami napoleońskimi. Ogólnie dostępną książką była praca wydana po upadku Księstwa Warszawskiego a przed Kongresem Wiedeńskim (1815 roku) pt. „Tablice stosunku dawnych miar i wag francuskich Koronno-Litewsko-Polskich z miarami i wagami nowymi a przyjętymi we Francyi. Przez Alexandra Hrabiego Chodkiewicza, Towarzystwa Królewsko-Warszawskiego Przyjaciół Nauk, Gospodarczo-Rolniczego i Galwanicznègo Członka”, (Ze zlecenia Ministra Spraw Wewnętrznych do druku podane w Warszawie w drukarni Xży Pijarów, Roku 1811, stron XVI nieliczbowanych + 13 kart z tabelami). Towarzystwo powstałe w 1800 roku, wielokrotnie zmieniało nazwę, i do 1832 roku było stale zbierającą się polską akademią naukową, która przyczyniła się do powstania Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Co ciekawe w 1811 roku w nazwie Towarzystwa po raz pierwszy pojawia się drukowane słowo „Galwanizm”, a to już jest dział elektryki, więc można powiedzieć, że Towarzystwo Królewsko-Warszawskie Przyjaciół Nauk, Gospodarczo-Rolniczych i Galwanicznych było pierwszą krajową organizacją mającą pojęcie związane z elektrycznością w swojej nazwie, choć zwykle wówczas tą zbyt długą nazwę skracano do pięciu pierwszych wyrazów [Offmański F.; Dzieje Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800-1832) z dzieła Aleksandra Kraushara, Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa 1907, s.122].

Rys.3. Tytułowa strona książki z uwidocznioną nazwą Towarzystwa i słowa „Galwanicznègo”.

W dniu 13 czerwca 1818 roku Dziesiąty System Metryczny został oficjalnie powiązany z miarami stosowanymi na ziemiach polskich, postanowieniem wydanym w Warszawie przez „Xięcia Namiestnika Królewskiego w Radzie Stanu” generała Józefa Zajączka, w którym określono jednostki miar stosowane wtedy w Królestwie Polskim za pomocą relacji do odpowiednich jednostek Dziesiątego Systemu Metrycznego. Po Powstaniu Listopadowym (lata 1830-1831), stosunki Królestwa Polskiego z Cesarstwem Rosyjskim regulował Statut Organiczny (z 1832 roku), choć jego przepisy często były przez władze rosyjskie łamane. Po roku 1840 wprowadzono rosyjski system monetarny oraz rosyjski system miar i wag. Państwa zaborcze: Cesarstwo Wszech Rosji, Cesarstwo Niemieckie i Cesarstwo Austro-Węgierskie dopiero w dniu 20 marca 1875 roku podpisały w Paryżu traktat zwany Konwencją Metryczną. Konwencja ta zapewniła światową jednolitość miar, tak potrzebną przy sprzedaży oraz imporcie i eksporcie wyprodukowanych towarów przemysłowych, płodów rolnych i kopalin.

4. Dziesiętny układ metryczny w Wolnej Polsce (lata 1919-1939) oraz wprowadzenie Układu SI w Ludowej Polsce

W dniu 8 lutego 1919 roku, powstałe Państwo Polskie wprowadziło Dekret o miarach (Dziennik Prawa Państwa Polskiego 1919, Nr 15, poz. 211) podpisany przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego i Prezydenta Ministrów Ignacego Jana Paderewskiego. Dekret ten jako jednostki wprowadzał, metr, metr kwadratowy i ar, metr sześcienny i litr, kąt płaski, kilogram, stopień temperatury. Do Konwencji Metrycznej Rzeczypospolita Polska przystąpiła w 1925 roku. Międzynarodowy Układ Jednostek Miar („Układ SI”), określony w 1960 roku, następnie wielokrotnie modyfikowany i uzupełniany, stanowi współczesną postać Dziesiętnego Systemu Metrycznego. Rozporządzenie Rady Ministrów (PRL) z dnia 23 czerwca 1966 roku W sprawie ustalenia legalnych jednostek miar (Dz. U. PRL 1966 r. Nr 25, poz. 154) wprowadziło jednostki Układu SI do obiegu prawnego w Polsce [Etalony i precyzyjne pomiary wielkości elektrycznych, Praca zbiorowa pod kierunkiem prof. dr inż. Jerzego Dudkiewicza, Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, Warszawa 1982, s. 548, ISBN 83-206-0235-1.]. Dobrze, że współcześni ludzie nie mają już kłopotów ze stosowaniem jednostek miar, bo wszystkie stosowane są z jednego układu, są prosto przeliczalne, i tylko czasem przy przeglądaniu starych książek z fizyki lub dzieł technicznych pojawiają się archaiczne jednostki, które współcześnie trudno zinterpretować i przeliczyć na jednostki stosowanego powszechnie Układu SI.

Aleksander Kazimierz Gąsiorowski
Stowarzyszenie Elektryków Polskich - Oddział Częstochowski
Członek Centralnej Komisji Historycznej SEP